

Лекція **Характер**

Мета: дати поняття студентам про структуру та динамічні властивості характеру. Забезпечити засвоєння розуміння взаємозв'язків темпераменту з характером, а також впливу виховання на формування характеру. Розвивати аналітичне та логічне мислення, понятійний апарат здобувачів фахової передвищої освіти з навчальної дисципліни. Виховувати професійну культуру студентів: бажання використовувати психологічні знання у професійній діяльності та в процесі самопізнання, самовиховання.

Мотивація мети: знайомство з структурою характеру сприяє формуванню розуміння студентами провідного впливу виховання на формування характеру.

План

1. Поняття про характер особистості.
2. Структура характеру.
3. Динамічні властивості характеру.
4. Типологія характерів.
5. Темперамент, характер та виховання.

Література:

1. Загальна психологія: Підручник // О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – С. 329-352.
2. Левитов Н.Д. Вопросы психологии характера / Н.Д. Левитов. – М.: Изд-во СГУ, 2009. – 293 с.
3. Леонгард К. Акцентуированные личности / под ред. В.М.Блейхера. – 2-е изд. – К.: Вища школа, 1989. – 376 с.
4. Максименко С.Д. Загальна психологія : навч. посібник / С.Д. Максименко. – [3-є вид., перероб. і доп.] – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
5. Палій А. Диференціальна психологія : навч. посіб. – К. : Академвидав, 2010. – 432 с.
6. Психологическая типология. Хрестоматия / сост. К.В.Сельчонок. – Мн.: Харвест, 2000. – 592 с.

Ключові слова: характер, цілісний та двоїстий характер, структура характеру, динамічні властивості характеру, акцентуації характеру.

Засоби навчання: презентації в Moodle, Padlet.

Домашнє завдання:

- опрацювати лекцію, презентації до теми «Характер»;

- скласти психологічний словник з теми – вписати у зошит;
- підготуватися до практичного заняття (див. Інструкція до практичного заняття «Характер»);
- скласти план самовиховання власного характеру та прикріпити скрін в Moodle;
- виконати тест «Характер» в Moodle.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Що таке характер та як його можна розпізнати?
2. Як ви розумієте поняття «цілісний» та «двоїстий» характер?
3. Яке значення характеру для людини?
4. Що називається структурою характеру особистості?
5. Назвіть динамічні властивості характеру.
6. Назвіть типологію характеру.
7. Що називається акцентуацією характеру?
8. В чому полягає взаємозв'язок темпераменту і характеру?
9. Назвіть чинники формування характеру.

1. Поняття про характер особистості

Під **характером** у психології розуміють сукупність індивідуально-своєрідних психічних властивостей, які виявляються у типових для даної особистості способах діяльності при типових обставинах й визначаються ставленням особистості до цих обставин.

Загальновідомо, що характер людини не так просто розпізнати. Він розкривається, насамперед, у діях та вчинках особистості. Це зовнішня сторона характеру.

Але чому в однакових обставинах, керуючись схожими цілями, різні люди діють по-різному? На уроці вчитель спостерігає учнів, які сумлінно виконують завдання, дисципліновані, а поряд з ними таких, що не мають бажання працювати, постійно відволікаються, не реагують на зауваження. **Таку різну поведінку зумовлює внутрішня сторона характеру – ставлення, у наведеному прикладі – до навчання.**

Характер можна назвати **цілісним**, якщо зовнішня (поведінка) та внутрішня (ставлення) його сторони узгоджуються. Якщо поведінка і ставлення є антагоністами, то характер називають **двоїстим**, суперечливим, а поведінку людини вважають маскою для справжніх його рис.

Так, зовні привабливі, бездоганні навички поведінки однозначно не свідчать про вихованість людини, про її доброзичливість та культуру. Виховання передбачає формування глибоких внутрішніх чинників поведінки – ставлень особистості.

Ставлення особистості визначають:

- 1) своєрідність емоційних переживань ситуації;
- 2) спосіб дії в ситуації.

Таким чином, характер має спонукальну силу. Характер забезпечує відносну стабільність особистості, її певну незалежність від різних ситуацій, наступність та логіку в її поведінці. Іноді риса характеру викликає поведінку, яку сама особистість засуджує (впертість, лінь, гордість), але перебудувати яку людині не вдається, бо вона звикла так робити. У таких випадках кажуть, що людина повинна перебороти свій характер, подолати звичний стереотип дій. Риси характеру можуть заважати людині, якщо вони спонукають її діяти проти вимог ситуації.

Наприклад, у нових і незвичних ситуаціях людина замість того, щоб перебудуватись, діє як звикла. Якщо ж властивості характеру відповідають вимогам ситуації, то вони виконують активізуючу роль, допомагають у діяльності. Найкраще характер розкривається у подоланні перешкод (сказати правду, якщо навіть будеш покараним; допомогти товаришу, навіть якщо це шкодить тобі).

Активність характеру виявляється у силі подолання труднощів. Такі риси характеру називають вольовими.

2. Структура характеру

Структура характеру – не просто сукупність його властивостей, а їх цілісна організація. Так, за однією рисою характеру передбачаємо пов'язані з нею інші. Скромна людина, як правило, чесна, ввічлива, доброзичлива. Найбільш тісно пов'язані між собою властивості характеру утворюють симптомокомплекси, або чинники. Кожен симптомокомплекс зумовлений певним ставленням особистості до окремої сторони дійсності.

Виділяють чотири групи ставлень до дійсності:

- 1) до суспільства та до окремих людей (доброзичливість, вимогливість, увічливість, чесність);
- 2) до праці (відповідальність, працелюбність, старанність);
- 3) до речей (бережливість, акуратність);
- 4) до самого себе (самолюбство, зухвалість, честолюбство, гордість).

Ставлення людини до різних сторін дійсності взаємопов'язані. Ставлення до праці залежить і від ставлення до суспільства; ставлення до

інших зумовлене і ставленням до себе. Більшість рис характеру залежить не від одного ставлення, а від їх системи. Можна говорити лише про переважну обумовленість певної риси одним окремим ставленням.

3. Динамічні властивості характеру

Динамічні властивості розкривають глибину, силу, стійкість, активність характеру та його окремих рис. **Системі характеру властиві ознаки:**

1) глибина – більш глибокі риси пов'язані зі стрижневими ставленнями особистості й широкою системою інших рис характеру. Через відмінність у глибині рис при аналізі характеру недостатньо перерахувати їх, а необхідно розкрити ієрархію – виділити глибокі й поверхневі риси;

2) активність або сила характеру – визначається тим, наскільки людина здатна перетворювати дійсність, переборюючи труднощі;

3) стійкість – поєднана з мінливістю. З одного боку, поведінка людини незмінна в різних обставинах (людина контролює ситуацію, добивається в ній своєї мети). На противагу людині, у тварин поведінка ситуативна, вони не можуть діяти супроти обставин.

Наприклад, тварина припиняє пошук їжі, коли вона сита. З іншого боку, на шляху до мети людина повинна врахувати зовнішні умови, пристосовуючись до них, у чому виявляється **властивість пластичності характеру**, яка є необхідною умовою його виховання та розвитку.

Динамічні властивості характеру теж взаємопов'язані. Більш глибокі риси разом з тим більш активні та стійкі (**стрижневі**). Динамічні особливості залежать від змісту ставлень особистості (якщо для людини провідним є ставлення до природи, то відповідні риси характеру найбільш глибокі, стійкі та сильні), а також від темпераменту (флегматик має найбільш стійку характеристику).

Так, у педагога стрижневим є ставлення до людей, як до вищої цінності, гуманістична орієнтація у взаєминах між людьми. Динамічні ознаки розкривають структурні особливості характеру, але не враховують його позитивної або негативної спрямованості, тобто оцінки з погляду суспільства.

4. Типологія характерів

Прикладів типології характеру відомо багато, але жодна з них не є достатньо обґрунтованою та завершеною. Причина полягає у високій індивідуалізованості характеристик різних людей, класифікувати які в обмеженій незначною кількістю типів класифікації не вдається.

На сьогодні ця проблема має більш **історичне, ніж наукове значення**. Початок пошукам типології характерів покладено у працях давньогрецького

філософа Теофраста (III ст. до н.е.), який дав опис тридцяти одного різновиду характерів.

Платон розробив типологію за перевагою типів душі:

- 1) нормальний (переважає розум);
- 2) темокритичний (мужність);
- 3) олігархічний (скупість);
- 4) демократичний (прагнення до насолоди);
- 5) тиранічний (прагнення до влади).

Й.К.Лафатер(1741-1801) у створеній ним фізіогноміці спробував виділити типи за будовою та виразом обличчя.

Ф.Й.Галль (1758-1828) відомий як автор френології – вчення, що намагалось визначити властивості індивідуальності за поверхнею черепа.

Т.Рібо (XIX ст.) розрізняв типи характеру за співвідношенням почуттів та волі.

У XXст. пропонувалось визначати типи характеру за конституцією та будовою тіла (Е.Кречмер, У.Шелдон); за вродженою спрямованістю особистості на певну сферу культури (Е.Шпрангер). Останній вирізняв типи практика, теоретика, естета, релігійного, владного, соціального характеру.

У сучасній психології також відомі численні спроби класифікації типів характеру. Останнім часом популярні типології характеру, що враховують, насамперед, особливості соціальних якостей людини: особливості її спілкування, сумісності, ставлення до інших.

Американський психолог **Е.Шостром** поділяє людей на маніпуляторів та актуалізаторів. Перші ставляться до інших як до засобів у досягненні своїх цілей. Другі орієнтовані на підтримку, допомогу іншим в досягненні їх цілей. Серед маніпуляторів бувають підтипи: диктатор, калькулятор, липучка, хуліган, славний хлопець, суддя, захисник.

Німецький психолог Карл Леонгард розробив типологію акцентуацій характеру.

Акцентуація – це надмірне виявлення, загостреність окремих рис характеру. Виникають на ґрунті природжених особливостей нервової системи при наявності несприятливих соціальних умов, при поглибленні акцентуацій вони переходять у патологічні розлади.

Типи акцентуацій

Застривання – стан збудження поєднується з впертістю, недовірливістю, нетерпимості до критики і заперечень.

Педантизм – надмірний, невиправданий формалізм у справах, хворобливий страх перед нестандартними діями та рішеннями, прагнення до схематизації, спрощення, стандартизації складних ситуацій.

Демонстративні – амбіційність, хизування, хвалькуватість, зухвалість, прагнення будь-що підкреслити свою значущість, здатні до непередбачуваних дій з метою привертання до себе уваги оточуючих.

Екзальтовані – легко збуджуються та піддаються навіюванню, схильні до афектів, до надмірно яскравого виявлення емоцій, захопленості, здивування, натхнення, суму, розпачу.

Тривожні – постійно очікують небезпеку, боязкі, сором'язливі, нерішучі, поступливі, властива реакція втечі, а не подолання скрутних обставин.

Інтравертовані – замкнуті, некомунікабельні, у полоні власних переживань і думок, погано орієнтуються в ситуаціях, не цікавляться зовнішніми подіями.

Екстравертовані – комунікабельні, контактні, хвалькуваті, самовпевнені, безтурботні й легковажні.

5. Темперамент, характер та виховання

Зв'язок між темпераментом і характером визначається їх спільною фізіологічною основою – **типом нервової системи**. Від властивостей темпераменту залежать динамічні (швидкість, сила, інтенсивність) особливості рис характеру.

Так, флегматик важко вступає в знайомство, а сангвінік – легко. Властивості темпераменту можуть сприяти або протидіяти розвитку певних рис характеру (холерику легше стати хоробрим, ніж меланхоліку).

Тип темпераменту певним чином обумовлює недоліки характеру при послабленні виховання.

У такому випадку сангвінік недостатньо зосереджений, похапливий, поверховий, легковажний.

Холерик – нестриманий, конфліктний, агресивний, невтриманий. Флегматик – млявий, байдужий, консервативний. Меланхолік – хворобливо вразливий, замкнутий, відчужений, безвольний.

Тип темпераменту – одна із найважливіших умов походження індивідуально-своєрідних рис характеру.

Від чого залежить характер: від вроджених рис чи від виховання? Характер більшою мірою залежить від виховання, а темперамент – від спадковості. У близнюків з однаковим генотипом темперамент однаковий, а характер різний. Тобто при однаковій спадковості у людей формуються різні риси характеру.

Формування характеру – це процес становлення стійких психологічних утворень особистості під впливом об'єктивних і спеціально створених для цього умов. Дії та вчинки в результаті їх багаторазових повторень стають звичними й визначають типову модель поведінки особистості.

Основними чинниками формування характеру є виховання шляхом включення людини в активну діяльність. Вже у молодших дошкільників помічаємо відмінності у характері. Особливо актуальним формування характеру стає у підлітковому віці.

Витоки формування характеру – в мотивах діяльності. Поява нових мотивів у людини проходить двома шляхами: від мотиву до діяльності або від діяльності до мотиву.

По-перше, знаний, привабливий мотив стає дієвим, спонукає до зміни способів поведінки, діяльності. По-друге, зміна способів поведінки чи діяльності під впливом зовнішніх педагогічно організованих стимулів породжує нові мотиви. Перший шлях більш характерний для самовиховання, другий – для виховання через організацію відповідних ситуацій педагогічно доцільної поведінки.

Наприклад, учитель організує клас на допомогу пенсіонерам. У ході самої роботи під впливом вдячності людей діти розуміють важливість своїх дій, починають пишатися ними й прагнуть робити так завжди.

Важливим є етап фіксації нового мотиву, який спочатку є нестійким і змінюється залежно від ситуації. Якщо несмілива людина зробила хоробрий вчинок, то це не означає, що одразу змінився її характер.

Висновок

Необхідно, щоб виробився певний спосіб поведінки, який повторюється в типових ситуаціях, перетворюється на автоматизм (звичку) і стає рисою характеру. Тоді є підстави вважати, що несмілива людина стає сміливою.

Отже, кожна риса характеру – це стійкий мотив поведінки, що спонукає до певного способу дій у типових обставинах.